

de wijsgeer en de verloren zoon

ISBN: 9789465206660

BraveNewBooks. augustus 2025

de wijsgeer en de verloren zoon

vier verhalen over lot en weerwerk

Gerrit van der Most

‘Twee dingen vervullen de geest met steeds nieuwe en toenemende bewondering en eerbied; de sterrenhemel boven mij en de morele wet in mij.’ Immanuel Kant

‘Men kan de mensen niet naar het goede leiden; men kan hen slechts ergens heen leiden. Het goede ligt buiten de ruimte van de feiten.’ Ludwig Wittgenstein

Inhoud

De wijsgeer en de verloren zoon	5
Lotgevallen, een essay over het zoeken naar betekenis	47
Café de Flore aan 'De grote Markt'	61
De broers Kraneborgh	115

De wijsgeer en de verloren zoon.

Wie zichzelf en zijn gevoelens helder en onderscheiden begrijpt, heeft God lief; en des te meer naarmate hij zichzelf en zijn gevoelens beter begrijpt.

Benedictus de Spinoza. (vertaling C. Vermeulen)

I

Het is zo'n ochtend dat de wereld zich op haar mooist laat betrappen. Ik kijk uit het raam naar een Amsterdamse binnentuin, waar de schuin invallende zon door de mistflarden heen dauwdruppels oplicht op de hulst voor het venster. Dat het hier zo stil magnifiek kan zijn, zo aards, terwijl verderop de stad zich opmaakt om de dag te beginnen. Het liefst zou ik mijn camera om mijn nek hangen en de straat op gaan. Zoals gisterochtend toen ik samen met Roos langs de grachten liep en een serie foto's heb geschoten van spelende kinderen bij het Amstelveld. Een vrolijke happening waarbij er gestoeid, gegiecheld en gerotzoooid werd alsof niets de wereld in gevaar kan brengen. Kinderen van allerlei herkomst die lieten zien hoe wat gebeurt blijmoedig kan maken. Die mijn chagrijn over het nieuws van die dag hadden ondergraven, terwijl Roos en ik, arm om elkaars schouder, naar hen stonden te kijken; de stad was onze getuige.

Om 10.00 uur gaat ons tijdslot in bij de van Gogh tentoonstelling. 'Vincent in Auvers.' Roos ligt nog te slapen. Ik kijk naar haar ontspannen gezicht dat me zo dierbaar is geworden. Dit weekend vieren we een mijlpaal in onze liefde; ze heeft me meegenomen naar haar vader, haar ouderlijk huis in Amsterdam, de Hondecoeterstraat, waar we nu twee nachten logeren. Ik zie met eigen ogen de wereld waarin zij is groot geworden. Haar vader is een eigenzinnige man; hij ontregelt je waar je bij staat. Willem noemt ze hem. Roos is zijn enig kind. Toen ze kleuter was heeft haar moeder hun gezin verlaten en is zij bij hem gebleven, een klein meisje, alleen bij een wijze, maar ook eenkennige, oude man, een studeerkamer type met meer boeken dan lego en barbiepoppen in zijn appartement. Toch is het goed gekomen. Met de vitaliteit die bij Roos hoort. En nu logeer ik met haar bij Willem in het kleine zijkamertje met uitzicht op de binnentuin, waar zij in haar jonge jaren heeft gespeeld.

Ik heb de foto's op mijn iPad gezet en neem de tijd om ze rustig te bekijken. De lachende kindergezichtjes, de rommelig vitale voetbalbeelden en een spannende opname, een beetje onscherp en met tegenlicht, van drie jongens in de ochtendmist met de bal tussen hen in. De verwachting die erin opgesloten ligt getuigt van een onaardse schoonheid.

Roos wordt wakker en glimlacht slaperig naar me, als ze ziet hoe ik naar haar kijk. Dan met een geeuw: 'Wordt het tijd om op te staan..?'

'Ja, en bedenk dat we over krap twee uurtjes naar schilderijen van Vincent van Gogh staan te kijken die hij op z'n laatst heeft gemaakt. In een Frans dorpje, waar het lente was en de zon net zo prachtig scheen als deze ochtend hier in Amsterdam.'

'Daarop ga ik me na een douche en een kop koffie verheugen.' Roos stapt resoluut uit bed, geeft me in het voorbijgaan een por in mijn buik, pakt een stuk zeep uit haar toilettas en loopt de kamer uit. Ik blijf achter en voel me plotsklaps een

binnendringer. Kijkend naar mijn beeldrapportage van de voetballende kinderen vraag ik me een kort moment af wat Willem ervan zou vinden. Toen ik gisteren hem bij een nog onwennige koffieconversatie vertelde wat ik met mijn foto's probeer uit te beelden heeft hij het gesprek gered met een betoog over Vincent van Gogh. Hij had de dag tevoren de tentoonstelling 'Vincent in Auvers' bezocht. Ik probeerde het me voor te stellen. Willem schuifelend achter zijn rollator door de zalen van het museum. Maar hij legde met verve uit hoe van Gogh destijds heen en weer geslingerd werd tussen een intense gretigheid zijn liefde voor de natuur te verbeelden en zijn angst te falen als mens en als schilder.

Ik antwoordde begrepen te hebben dat van Gogh een depressieve kerel was geweest die gebukt ging onder het feit dat hij als schilder niet aan de bak kwam. En dat hij in tegenstelling tot zijn geslaagde broer Theo door zijn familie als een mislukkeling werd gezien, een recalcitrante mislukkeling nog wel.

Willem knikte: 'Dat klopt; in zijn laatste jaren werd hij een steeds grotere last voor zijn broer die wel succes kende en op wiens kosten Vincent leefde en werkte. Het pijnlijke van die tegenstelling was een zwaard van Damocles boven zijn zelfrespect.'

'Een moderne versie van Kain en Abel.'

Willem bevestigde dat van Goghs doeken soms een bijbelse ondertoon hebben. Maar dat hij, schilderend vanuit een nu eens sombere dan weer opgewonden stemming, bezig was een strijd op leven en dood met zichzelf uit te vechten. Willem vond dat zijn werk laat zien dat ambachtelijke schilderkunst minder ertoe doet dan visionair denken. Terwijl Willem mij op zijn weloverwogen manier daarover onderhield, was Roos bezig op haar iPad iets uit te zoeken. Opeens zei ze: "Yes!" We keken op; Roos zei dat ze voor ons beiden twee vrijgekomen kaartjes van die tentoonstelling voor de volgende ochtend had kunnen bemachtigen. Ze had haar daad bij Willems woord gevoegd. Blijkbaar gaan de dingen zo bij hen. Ik zal eraan moeten wennen. Geen wandeling langs de wallen vanochtend maar een bezoek aan het van Gogh museum.

Ruim anderhalf uur later staan we in de rij wachtenden op het museumplein. Voor ons een Engelse dame op leeftijd die met haar vriendin van gedachte wisselt over van Gogh. Ze weet blijkbaar goed waarover ze praat en haar beschaafde stem, rustig docerende intonatie en zelfzekere uitleg passen bij haar gedistingeerde jas, hoed en de geur van haar parfum. Als ze zegt niet te begrijpen waarom en hoe Vincent op zo'n plompverloren manier zichzelf in zijn buik heeft geschoten en dat zijn zelfdoding met raadsels is omgeven mengt Roos zich in hun gesprek: 'Maar van Gogh was tevoren toch in een psychiatrische instelling verpleegd vanwege psychotische stemmingswisselingen. Zijn dood kan toch zo begrepen worden?'

De beide Engelse dames vinden het goed dat Roos zich in hun conversatie mengt en er ontstaat een levendige discussie. De deskundige van de twee wijst ons erop dat

Vincent een eersteklas brievenschrijver was. En dat hij zich in zijn correspondentie liet kennen als iemand die vaak de wanhoop nabij is maar ook één die zich stoer verzet tegen de gedachte dat zelfmoord een uitweg zou zijn. Bovendien; juist die laatste maanden waren er signalen geweest dat eindelijk de artistieke betekenis van zijn schilderijen werd onderkend. Er was een positieve recensie in een tijdschrift verschenen. En voor het eerst een doek van hem verkocht. Monet had bij een presentatie in de 'Salon des Indépendantes' gezegd dat Vincent krachtig werk maakte. Er was licht aan het einde van de tunnel. En dan zich zomaar in zijn buik schieten, zijn buik nog wel? Haar ongelovige blik poogt te overtuigen.

We komen er niet uit. Maar we kunnen wel naar binnen en niet veel later staan we voor een selectie van wat van Gogh in zijn laatste maanden geschilderd heeft. Willem heeft niets teveel gezegd; het eerste doek is direct raak. Een intens zomers beeld van een buitentrapp in Auvers waar naartoe twee vrouwen wandelen. De bomen en struiken, het witte huis, het uitspansel en de treden naar boven uitbundig in beeld gebracht. Roos zegt dat ze er vandaag nog zou willen wonen. Alsof ze haar gehoord heeft voegt de Engelse dame van daarnet zich bij ons. Ze vertelt dat Vincent dit doek geschilderd heeft om zijn broer Theo en schoonzus Jo ervan te overtuigen dat zij naar Auvers moesten verhuizen. Dat toont zich: de liefde voor het landschap, de vitaliteit spat ervan af. En daar blijft het niet bij. Doeken met bloeiende kastanjabomen, een feestelijk opgetuigd maar eenzaam gemeentehuis, de verzakte kleurrijke kerk van Auvers, de tuin van Daubigny, het leven zelf en met alle energie, licht en kleuren die erbij horen.

Dan staan we voor 'Korenveld met kraaien.' Bijna een fysieke ervaring. Alsof je de mistral langs je lijf voelt striemen voordat het graan omver wordt geblazen. De wegvliegende kraaien tegen een onheilspellend blauwe lucht met vals licht en de twee opengewaaide paadjes dwars door het neergeslagen graan; er is perspectief maar waarheen? We staan een tijdje ernaar te kijken. Naast ons twee Amerikanen van wie de één tegen de ander zegt dat dit het laatste werk is dat Vincent geschilderd heeft. Onze bejaarde Engelse gids blijkt zomaar in de buurt te zijn en legt resoluut uit dat dit een gangbaar misverstand is. Ze wijst naar een schilderij verderop met voornamelijk boomwortels in stemmige kleuren en zegt dat Vincent daarmee bezig was op de middag dat hij bij zijn logement terugkwam met een kogel in zijn buik. Op fluisterende toon en in het Engels staan we met elkaar voor het indrukwekkende 'Korenveld met kraaien' te brainstormen over hoe we het moeten interpreteren. We zijn het erover eens dat het een somber werk is. Het zou zijn laatste kunnen zijn alvorens zich het leven te benemen. Maar toch somber op een vitale manier, dreigend, krachtig en zelfs uitbundig. Met z'n zessen komen we er niet uit. De beide Amerikanen denken dat het doek als een alarmsignaal moet worden gezien. Maar onze gids vertelt dat de biograaf van Vincent van Gogh, Stephen Naifeh, een zorgvuldig uitgezochte hypothese in zijn boek opneemt dat Vincent geen zelfmoord gepleegd heeft maar neergeschoten zou zijn door een Franse adolescent, die toen

toevallig in Auvers op vakantie was. Hij vindt dat de bekende feiten over Vincents dood met die uitleg beter te verklaren is dan het idee dat hij zichzelf het leven heeft benomen. Mogelijk als een ongelukkige samenloop van omstandigheden. Er zijn geen bewijzen, geen getuigen van wat die middag is gebeurd. Vincent verkeerde geestelijk en sociaal in deplorabele toestand toen hij in Auvers woonde maar dat rechtvaardigt geen voorbarige slotsom over wat toen gebeurd is.

Even verderop zie ik een even ijl als poëtisch landschap in de regen, uitgeleend door een museum in Wales. Dit schilderij laat me abrupt afzinken naar een droevige eenzaamheid in mezelf die ik niet kan bevatten. Het lijkt een herinnering aan iets wat ik vergeten ben. Een woordloos verdriet. Of bestaat zoiets alleen in romantisch zelfbeklag. Hoe dan ook; ik kan er niet omheen dat Vincent met dit doek mijn ziel geënterd heeft. Ik kan het lezen als een beeld waarin hij afscheid neemt. Waarin zijn hartstocht ten onder gaat. Alsof hij zijn liefde voor het leven bekend en tegelijk berust in zijn ondergang. Indrukwekkend.

Als we de tentoonstellingsruimte uitlopen houdt ons gesprek niet op. De bejaarde Engelse dame blijkt niet te stuiten. Ze overtuigt ons ervan dat we een schilderij uit de vaste collectie moeten bekijken: 'de zaaier.' Vincent heeft volgens haar een pantheïstische levensvisie erin verbeeld. Het is een klein paneel; je kan eraan voorbij lopen maar bij nader inzien toont het doorleefde aandacht. Het silhouet van een man met achter zich een met scheppingsmacht heersende zon, vóór zich een knoestige boom met een enkele uitloper, en hijzelf zaiend in een weerbarstig landschap. Het doek leest als een gebed; groots op een kleine manier, verstild en toch overrompend.

Aan het einde van onze rondgang nemen we afscheid van de beide Engelse dames. Roos gaat de stad in naar het kantoor van de krant, waar ze stage loopt. In de boekenwinkel van het museum zie ik een schitterend uitgegeven en navenant kostbare cassette met Vincents brieven, sommige in facsimile geprint. Gelukkig ligt er ook een betaalbare editie met een selectie uit Vincents correspondentie, nog altijd goed voor meer dan 1000 pagina's. Die geef ik mijzelf cadeau. Op de achterflap laat Jan Wolkers weten dat hij in Vincent naast een geniaal schilder ook een groot schrijver heeft ontdekt.

Buitengekomen valt me op hoe bevrijdend de ruimtelijkheid van het museumplein werkt. Ondanks dat er veel mensen zijn toont de stad zich hier licht en vriendelijk vitaal. De grasvlakte nodigt uit. Hier en daar staat een rijtje bomen en in de verte statige gevels, klassiek aan de ene zijde, modern en nogal ongenaakbaar aan de museumkant. Rondlopende mensen gaan op in de grootsheid van de omgeving. Het is alsof Vincent me een blik heeft gegeven waarmee ik het plein kleurrijker waarneem.

In mijn eentje keer ik terug naar de Hondecoeterstraat. Willem is er niet. Ik ben alleen in het huis van mijn aanstaande schoonvader. Wat onbestemd ga ik in zijn

woonkamer zitten, pak mijn laptop uit mijn rugzak en open de mailbox. Tussen de gebruikelijke berichten door valt mijn blik op de naam van schoonzus Lieke. Ben ik niet van haar gewend.

Dag Jorrit. Er is iets wat je weten moet. Ik wil je er niet over bellen en ik verwacht niet dat Auke je op de hoogte heeft gesteld; vandaar deze mail. Het is goed mis bij ons en ik kan je beter schrijven dan vertellen hoe kwaad ik ben. Vorige week kwam ik bij toeval erachter dat Auke een relatie heeft met een andere vrouw, en dat niet alleen; ze hebben een dochter, twee jaar oud. Toen ik Auke confronteerde met wat ik te weten gekomen was gaf hij het direct toe. Tot zover Auke met zijn hoogstaande principes, zijn ethische superioriteit en zijn smetteloze omgang met de medemens. Het is om door de grond te zakken. Hij bekende dat het een uit de hand gelopen misstap is geweest waarvoor hij zich schaamt. Hij heeft niets of niemand ervan op de hoogte gesteld. Zijn 'vriendin' is een Eritrese vrouw die hij geholpen heeft een verblijfsvergunning te krijgen en hun contact is 'onbedoeld' te intiem geworden. En zo heeft hij mij en onze Gijs al bijna drie jaar bedonderd. Ik heb er geen woorden voor hoe schokkend ik het vind. Hij heeft me gewoon belazerd. Hij is een ordinaire bigamist. Hij heeft zelfs geld aan die vrouw en haar kind gegeven wat ik verdiend heb. En ondertussen spraken hij en ik met elkaar over een broertje of zusje voor Gijs en bereidde ik me argeloos voor op een tweede zwangerschap. Ik heb Auke op dat moment gezegd dat hij kon oprassen en sindsdien heb ik niets meer van hem gehoord. Voor zover ik weet is niemand op de hoogte van waar hij nu is. Ik ga ervan uit dat jij contact met me zou hebben opgenomen als hij bij jou van zich had laten horen. En dus dat je geen weet van dit alles hebt. Auke heeft nog wel 2000 euro opgenomen van de bank maar dat is zijn laatste teken van leven. Ik zit vol vragen over hoe het zover heeft kunnen komen. Ik ben voor nu met werken gestopt. Het kost me moeite om voor Gijs te zorgen. Die snapt er niets van dat zijn vader er niet is. Ik ben opgelucht als ik hem bij de school aflever. Ik probeer de dingen voor mezelf op een rijtje te krijgen. Hoe heeft Auke me zo voor het blok kunnen zetten? En wat staat me nu te doen? Bel me voorlopig maar even niet. Ik weet dat je nog vaak bezorgd bent over je niet zo slagvaardige maar wel met de beste bedoelingen begiftigde broertje, maar op je begrip zit ik vooralsnog niet te wachten. Maar je moet het natuurlijk wel weten. En binnenkort horen we vast weer van elkaar. Lieke

Ik moet de mail drie keer doorlezen voordat de impact ervan tot me doordringt. Dit is niet alleen vreselijk, voor Lieke en voor Gijs; het is niet voor te stellen. Auke! Als er iemand is die op ieder moment van de dag probeert het goede te doen, de ander tegemoet te komen en geen fouten te maken, dan is hij het. Auke is bedachtzaam, gewetensvol en nogal eens te streng, vooral voor zichzelf. Iemand die op zijn tenen loopt. Ik snap er niets van. Wat is er aan de hand?

Lieke doet nu cynisch over Auke's schutterigheid. Dat begrijp ik wel. Ze heeft een punt dat Auke ertoe neigt zich als een onhandige, wereldvreemde geestelijk leider verheven te voelen boven het alledaagse. En ja, in de uitvoering gaat het nog wel eens mis. Hij heeft zijn studie niet afgemaakt, een flutbaan beneden zijn stand en zou eenzaam zijn geworden als hij het zonder Lieke had moeten stellen. Hij zit vaak knel tussen zijn idealistische blik en de werkelijkheid. Dat is soms pijnlijk om te zien. Hij probeert dan ongenaakbaar over te komen, net als zijn geliefde Spinoza, ook zo'n wijsneus met verheven ideeën en weinig bereik. Maar dat Auke nu al drie jaar lang zijn vrouw, mij en de rest van de wereld domweg bedrogen heeft; dat gaat er bij mij niet in. Ik weet dat hij zich betrokken voelt bij de mensen die hij voor vluchtelingenwerk terzijde staat. Maar juist omdat hij afstand bewaart is zo'n uit de hand gelopen relatie met een van zijn klanten niet voor te stellen.

Lieke schrijft het niet zomaar. Wat is er aan de hand wat ik niet weet? Mijn eigen broer, verdomme. Wat heeft hij zich op zijn hals gehaald? Wat betekent het dat hij jaren lang een deel van zijn leven heeft verzwegen? Dat hij ook mij niet in vertrouwen heeft genomen! En nu is hij van de aardbodem verdwenen! Ik zou niet weten bij wie hij toevlucht zou kunnen zoeken buiten Lieke en mij. Zoveel vrienden heeft hij niet. Waar kan hij op dit moment zijn, met wie en hoe hij denkt een uitweg te vinden uit dit geblunder. Wat Lieke schrijft verontrust me. En zie ik zomaar dat onheilspellende schilderij voor me; 'korenveld met kraaien.'

II

'Jorrit luister; vanavond gaan pap en ik naar Den Haag. We hebben een overleg met het partijbestuur. Ik moet je weer vragen om op Auke te passen en vanavond thuis te blijven. Ik vind het prima als je een van je vrienden uitnodigt en jullie mogen best een blikje bier opentrekken, maar het moet wel bij één blikje blijven. Is dat okay?'

'Ja mam, wij redden ons wel. Maar waarover gaan jullie nu weer vergaderen?'

'Ze willen nader onderzoek instellen naar de draagkracht binnen onze samenleving voor de gevolgen van de wereldwijde globalisering. Daarvoor hebben ze deze bijeenkomst belegd.'

'En het is ook leuk om in Den Haag met partijbonzen om de tafel te zitten?'

'Even leuk als jij het vindt om je op een toets wiskunde voor te bereiden, als je dat maar weet, makker.'

Haar koosnaampje voor mij. Ik kon niet weten dat dit het bijna laatste gesprek was dat ik met mijn moeder zou hebben. Ik wist wel dat ik de avond niet met een vriendje zou doorbrengen, maar met Ilse; we hadden net twee weken verkering. Auke zou daar niet moeilijk over doen en moest om 8 uur naar bed, of hooguit 9 uur als hij niet vervelend zou doen. Die avond zat dus eigenlijk gebeiteld. Maar tegen een uur of

ten, Auke was al naar bed en Ilse net vertrokken, werd er gebeld en stond een politieagent in volle uitrusting voor de deur. Ik zie het beeld nog voor me. Ik zag hem in het donker vanuit het raam naar binnen kijken. Zijn politieauto stond strak geparkeerd langs de stoep. Ik kreeg kippenvel en de tijd kwam tot stilstand. Toch maar de gang ingelopen en de deur open gemaakt. Achteraf snap ik dat de agent gehoopt had een ouder iemand aan te treffen, maar in mijn herinnering stond hij erbij alsof hij het liefst zou willen weglopen terwijl hij vroeg binnen te mogen komen. Dat moest wel want het regende pijpenstelen en de wind waaide zo hard onze hal binnen dat mam's rode sjaal van de kapstok wapperde. Hoewel, eigenlijk herinner ik me niet goed hoe het gegaan is. Ik heb wel gehoord dat hij vertelde dat mam en pap een verkeersongeluk hadden gehad, dat zij naar het ziekenhuis waren gebracht en dat zij beiden niet meer leefden maar zijn woorden gingen langs me heen. Ik snapte het niet. En ik wist ook niet wat ik moest doen. De agent bood aan dat iemand van slachtofferhulp langs zou komen maar dat leek me niets; iemand die ik niet kende.

Moest ik Auke wakker maken om het hem te vertellen? Nee, maar wat dan wel? Het was alsof ik in een leegte stond; er was nergens houvast. Ik zag hoe de agent zijn best deed maar hij stond hopeloos te schutteren. Ik moest iets doen. Alleen wat? Die agent moest zo snel mogelijk vertrekken omdat Auke door zijn komst wakker kon worden. En dan zomaar ineens de huiskamer zou binnenlopen en zich kapot zou schrikken. Dat zag ik voor me, als in een toneelstuk. Onze huiskamer leek vreemd geworden, alsof een ander ernaar keek. Een absurdistisch theater. Ik had de glazen, waaruit Ilse en ik gedronken hadden nog niet naar de keuken gebracht. Die stonden levensgroot op tafel met een lege zak chips ernaast. Dat moest ik opruimen. We stonden tegenover elkaar, de agent en ik en er was een stilte gevallen alsof we onze tekst vergeten waren. Totdat hij zei erop te staan dat ik een bekende zou vragen om naar ons huis te komen. Dus besloot ik oom Harry en tante Renske te bellen. Die woonden in de buurt en kwamen weleens bij ons over de vloer. Oom Harry stond aan het hoofd van een grote onderneming. Rechtschapen, veeleisend en nogal belangrijk. Als hij een gesprekje met je aanknoopte over hoe het ging, wist je dat je gewogen werd en mogelijk te licht bevonden. Tante Renske droeg altijd rokken tot over de knie en had zo'n ouderwets kapsel met permanent krullen. Ze was vaak bezorgd over wat er in de wereld gaande was. Als de agent niet erop had aangedrongen had ik hen niet gebeld maar op dat moment wist ik niets beters.

Auke was mijn enige broer. Omdat hij veel jonger was en ik andere dingen aan mijn hoofd had, was ik me nauwelijks bewust van wat onze band voorstelde. Maar we konden goed met elkaar overweg. Niet alleen omdat we samen spelletjes op mijn computer deden. Auke gaf me alle credits. Hij genoot ervan als we samen de stad in gingen, een boodschap doen of zwemmen. Ik heb hem leren fietsen en maakte hem wegwijs op mijn computer. Mijn ouders hadden daar niet genoeg tijd voor; ze hadden een druk leven. De politiek, hun vriendenkring en zo. Mijn vader maakte

lange reizen naar het buitenland, meerdere keren per jaar en mijn moeder was actief in allerlei werkgroepen. Het gebeurde zo vaak dat mensen een beroep op haar deden; ik weet niet anders dan dat ik op Auke moest passen.

Maar nu waren Auke en ik onze ouders kwijt. Ik schrok. Ik was de enige op wie hij kon terugvallen.

Toen we nog op de Demeterstraat woonden, kwam Auke regelmatig s 'avonds op mijn kamer om te zeggen dat hij bang was. Dan stelde ik hem gerust na bijvoorbeeld zijn vraag of er spoken bestonden. 'Welnee joh, dat weet je toch van dat liedje van 'kinderen voor kinderen.'

Met een ernstig en bedrukt koppie: 'Ja, maar ik hoor anders wel geklop.'

Soms zag hij bleek van schrik; 'Volgens mij hoor je gewoon de vaatwasser die aan de gang is. Weet je wat: blijf hier maar even zitten met een boekje. Alleen, je moet me wel mijn wiskundesommen laten maken.' En ik installeerde hem op mijn bed, deed hem mijn kamerjas aan wat hij geweldig vond en dan liet ik hem een van mijn 'Kuifjes' lezen. Hij kon toen al goed lezen voor een jochie van zes. En als ik klaar was las ik een stukje met hem mee totdat hij in slaap viel en dan bracht ik hem slapend naar bed. Maar op een avond was dat niet genoeg. Misschien omdat pap en mam eerder die dag aan tafel ruzie met elkaar hadden gemaakt. Pap was net terug van een lange afwezigheid en mam was niettemin de avond na zijn thuiskomst naar een werkgroep of zoiets geweest. En pap was daar boos over.

'Jorrit, wat is de onderwereld? Daar zeiden ze iets over op het jeugdjournaal. Wonen er onder de wereld boeven die andere mensen doodschieten?'

'Nee joh; je kunt niet onder de wereld wonen, hooguit ergens in een kelder. En er lopen hier en daar wel boeven rond maar niet zoveel en al helemaal niet bij ons in de buurt. Dus daar zou ik me niet druk over maken.'

'Ja maar als mam weggaat naar een vergadering of zo, dan kan ze toch een boef tegenkomen? Dat is hartstikke gevaarlijk.'

'Nee hoor, mam gaat alleen naar vergaderingen waar aardige mensen zijn en die schieten niet.'

Zijn stem klinkt angstig: 'Nou, mam was anders echt wel boos op iemand uit die vergadering van gisteren.'

'Een keertje boos zijn hoort erbij op vergaderingen. Ze gaan dan echt niet op elkaar schieten. Dat gaat niet gebeuren.'

'Als ik in bed lig moet ik steeds aan doodschieten denken. En dan denk ik dat het mijn schuld is, dat doodschieten omdat ik het ben die eraan denkt dat mam wordt doodgeschoten. En dan doe ik mijn best om niet eraan te denken maar dat lukt niet.'

En dan zie ik allemaal boeven met geweren op weg naar haar vergadering. En dan ben ik bang dat ze mam gaan doodschieten.'

'Jonge jonge, wat een gepieker. Dat is niet goed. Blijf nog maar even bij me.' Ik deed Auke mijn kamerjas om zijn schouders en tilde hem op mijn bed. Ik voelde gewoon hoe kwetsbaar hij was met dat eigenwijze koppie van hem. Het was aandoenlijk. Ik bleef even naast hem zitten en pakte 'De scepter van Ottokar' wat we op dat moment aan het lezen waren. Meestal raakte Auke wel weer gerust als hij een tijdje bij me gezeten had. Maar die avond niet. Toen ik klaar was met alles en hem naar bed wilde brengen, vroeg hij: 'Waarom kan iemand gek worden?'

Na de ruzie met pap, die boos van tafel was weggelopen had mam verteld dat een neef van ons gek was geworden. Niet zo slim van haar om dat net dan te vertellen. Ik kende Sem nauwelijks en uit wat mam vertelde begreep ik dat hij in de war was geraakt en in zijn blote kont door een park in Eindhoven had gehold. Misschien had hij drugs gebruikt. Voor alle zekerheid hadden ze hem in een psychiatrische instelling opgeborgen. Mam deed er luchtig over, alsof het de gebruikelijke waarschuwing was om geen drugs te gebruiken. Maar ik had wel gezien dat Auke met grote ogen naar haar keek terwijl ze sprak.

'Dat kan ik niet zomaar uitleggen, hoe iemand gek wordt. Soms gebeurt het als je stomme dingen doet, zoals met drugs, maar het kan ook een soort ziekte zijn.'

'Kan ik dan ook gek worden?' Het kwam er benauwd uit.

'Nee joh, daar ben je veel te slim voor', probeerde ik nog maar ik zag wel dat hij paniekerig was. Zijn ogen opengesperd en vechtend tegen de slaap. 'Slimme mensen kunnen ook gek worden', antwoordde hij eigenwijs. Auke was weleens een onuitstaanbare betweter; hij had graag het laatste woord. Terwijl je kon zien hoe bang hij zich voelde. En dus heb ik hem beloofd dat hij bij mij in bed mocht slapen. Dat moet hem opgelucht hebben want kort daarna was hij in diepe rust.

En het is niet bij die keer gebleven. Achteraf kan ik niet begrijpen, waarom mijn ouders dat lieten gebeuren. Of hebben ze het niet in de gaten gehad? Maar hij stond s'ochtends wel op vanuit mijn kamer; dat moeten ze gezien hebben. Auke heeft het vast niet gezegd omdat hij voorzag dat ze het niet goed zouden vinden. Met terugwerkende kracht vind ik dat hij door mam en pap teveel aan zijn lot is overgelaten. En aan mij. Een vroegwits eenzaam jochie dat vertederend grappig zijn mannetje stond en ondertussen...

De agent bleef zitten terwijl ik de kamer opruimde. Auke was niet wakker geworden. De tijd ging wezenloos voorbij. Het moet gezegd; tante Renske en oom Harry waren er binnen een half uur ondanks het late tijdstip. Tante Renske sloot mij in haar armen terwijl oom Harry zich door de agent liet voorlichten. Die was vast opgelucht te kunnen vertrekken en mij aan hen kon overlaten.

We gingen om de tafel zitten. Ik voelde me totaal vervreemd. Onze huiskamer maakte een uitgewoonde indruk. Wat moesten oom en tante wel niet denken? De plafondlamp lichtte het door Auke en mij gemaltraiteerde bankstel meedogenloos uit. Tante probeerde me te troosten maar ik verkrampte terwijl ze haar armen om mij sloeg.

Stilte.

Ik begon koortachtig te denken. Hoe moet het nu verder? Ik was opgelucht dat oom het beter vond om Auke pas de volgende ochtend te vertellen dat mam en pap waren verongelukt. En ik snapte wel dat ik niet alleen met hem in ons huis kon blijven wonen. Toch schrok ik toen oom Harry zei dat Auke en ik voor de komende tijd naar hen zouden verhuizen. Dat lag voor de hand, want dan konden we op onze school blijven. Maar toen oom even later noemde dat tante en hij waarschijnlijk onze voogd zouden worden, begreep ik in één klap hoe ernstig ons leven die avond in een verkeerde maalstroom terecht was gekomen.

Na een zwijgend samenzijn heb ik tenslotte gevraagd of ik naar bed mocht gaan. Ik wilde alleen zijn op mijn kamer. Zo alleen als je bent wanneer je ouders net zijn omgekomen. Pap en Mam waren er niet meer. Ik zou hen nooit meer zien. Nooit meer dat gezellige geplaag met mam, nooit meer de vrolijkheid als pap weer terug was. Verdomme, dat zou er niet meer zijn! En wat moest ik tegen Auke zeggen? Auke die als een kleine Napoleon rondbanjerde in de chaos die mam van het huishouden maakte. En als geen ander liedjes met haar kon zingen waar ze alle twee gelukkig van werden. Wat bleef er voor hem over, nu het rommelige wereldje waarvan hij veldmaarschalk was zomaar in één klap werd weggevaagd. Zijn wijsneuzigheid ontheemd. Was er nog plaats voor zijn angsten? Hij was nu meer dan ooit op mij aangewezen. Maar zou ik, net als hij bij oom en tante moeten wonen? Nee. Hooguit voor even. Maar hij was pas 7 jaar! Ik bedacht hoe Auke s'avonds bij me langs kwam als hij bang was en voelde hoe eenzaam hij moet zijn geweest terwijl hij nauwelijks zijn kleuterschoenen was ontgroeid. Hoe zou hij bij oom en tante bang kunnen zijn? Hij zou verdwalen in dat grote huis van hen, waar nooit kinderen hadden gewoond en zij als kinderloos koningspaar de scepter zwaaiden

Wat zou er gebeurd zijn? Heeft pap teveel risico genomen en waren ze daardoor verongelukt? Het regende fors die avond. Waarom had mam haar rode sjaal niet meegenomen? Zouden ze in een slip zijn geraakt? Opeens stelde ik me voor hoe ze in onze overjarige Ford Escort zaten en een tegenligger met lichten aan op zich af zagen komen. Verschrikkelijk moment. Zouden ze bij kennis zijn geweest na het ongeluk, zouden ze pijn hebben gehad? Wat hebben ze nog tegen elkaar gezegd? Zouden ze aan Auke en mij hebben gedacht? Hadden ze tegen mij willen zeggen dat ik nu voor Auke moest zorgen? Wisten ze wel dat ik toch al aan het vaderen was? Ze hadden ons zo vaak aan ons lot overgelaten. Zomaar werd ik boos. Ik was woedend, verdrietig en in de loop van de nacht begreep ik er steeds minder van.

Het jaar erna zijn Auke en ik elkaar kwijtgeraakt. Ik zag hem nog wel en dan gingen we vriendelijk met elkaar, maar sluipenderwijs sneuvelde onze gezamenlijkheid in het huis van oom Harry en tante Renske. Hij is alleen achtergebleven in een weinig herbergzaam leven terwijl ik ging bewijzen mijn lot in eigen hand te kunnen nemen.

III

‘Hoe moet ik begrijpen dat je broer en jij elkaar uit het oog verloren hebben, zoals je zegt? Vaak zoeken broers en zussen die vroeg wees zijn geworden elkaar juist op.’ Willem schikt zich in zijn stoel als hij me dat vraagt en dan ontwaar ik zomaar de zielenknijper in hem. Minzaam, vaderlijk en als het ware boven ons dagelijks gedoe uitstijgend. Irritant en gemakkelijk tegelijk. Nadat Roos en hij thuis waren gekomen heb ik hen bij de koffie over de mail van Lieke verteld. Dat mijn broer verdwenen was, nadat zijn vrouw hem op ontrouw had betrapt en dat ik eerder naar huis wilde gaan om hem op te sporen.

‘Het doek viel een klein jaar na het ongeluk van onze ouders. We zaten op een vrijdag met tante en oom aan tafel, Auke en ik. We hadden nog niets tegen elkaar gezegd tijdens het eten: een lamme stilte. Dus waarschijnlijk heb ik niet het goede moment gekozen om te melden dat ik die zaterdag met vrienden naar het strand in Schoorl zou gaan. Tante Renske zuchtte en vroeg of ik dan wel tijd had voor mijn huiswerk en dat ze het bezwaarlijk vond als ik dat zondag’s moest maken. Ik probeerde haar grief weg te wuiven. Het bleef even stil totdat oom Harry vroeg wat pap en mam daarvan gevonden zouden hebben. Maar hij wist dat zij de keuze aan mij lieten. We hadden die discussie al vaker gevoerd. Dus ik zal mijn irritatie wel hebben laten merken, terwijl ik zag hoe Auke ineens kromp alsof hij zichzelf onzichtbaar wilde maken. Weg uit deze kamer, uit dit huis. Het deed bijna pijn. Maar ik was het zat en antwoordde dat mijn ouders en ik dat soort kwesties prima met elkaar regelden en dat oom dat langzamerhand toch begrepen moest hebben.’

Willem knikt vriendelijk: ‘Je boodschap was dat je geen nieuwe opvoeders nodig had.’

‘Zoiets ja, maar Oom Harry legde zijn servet naast zijn bord neer en keek me met die blik van hem stilzwijgend aan. Tenslotte zei hij dat aan de orde was hoe ik de verantwoordelijkheid voor mijn leven nam. En dat het zijn plicht als mijn voogd was mij erop te wijzen dat ik mijn talenten moest inzetten voor een betere wereld. En dat Auke, ook al was hij 9 jaar jonger dan ik, daarop beter aanspreekbaar was.’

‘Alsof hij een wig tussen jullie probeerde te drijven?’

‘Misschien; dat weet ik niet. Hij zei dat ik moest beseffen dat Auke en ik niet zomaar onze ouders waren kwijtgeraakt, waardoor het aan hem was om ons op te voeden. Dat mam en pap door hun obsessie met politiek gedoe het grootbrengen van hun

zonen niet de prioriteit hebben gegeven die nodig was. Hij wilde geen kwaad van hen spreken, maar hij vond dat ik lering moest trekken uit de consequenties van hun ondoordachte manier van leven.'

'Dat gaat wel ver!' Willem klinkt nu krachtig. Roos knikt nee en zegt: 'Wat een klootzak.'

'Ja, het werd rood voor mijn ogen, maar ik wilde geen ruzie met oom Harry maken, niet met Auke erbij. Dus stond ik op, liep van tafel, de kamer en het huis uit, waarbij ik nog net niet een trap tegen zijn nieuwe BMW heb gegeven. Nou ja, wel tegen de wielop. Als ik botste met oom moest ik rekening houden met Auke. Hij vond het vreselijk, die ruzies. Hij kromp dan als een sneue labradorpuppy ineen. Dan maar dimmen. Maar die keer bracht ik het niet op.'

'Je ontdekte dat jij kon kiezen maar tegelijk dat je broertje zich moest schikken?'

'Ja, en zo is het gegaan. Ik pakte mijn fiets en reed naar Hugo, mijn beste vriend die in Schoorl woonde. Ik had een fikse wind tegen en dat was goed. Beter daartegen trappen dan tegen mijn pleegouders. In gedachte was ik nog aan het schelden, toen ik bij hen aan kwam. Maar ik barste in tranen uit toen ik Hugo's moeder in de keuken trof. Ik schaamde me kapot maar het was niet te stuiten. Ik zei een kloote ruzie met oom en tante te hebben gehad. Tot mijn eigen schrik voegde ik eraan toe dat ik niet terug zou gaan.'

'Dat klinkt resoluut'

'Ik stond er zelf versteld van. Hugo's ouders vonden dat ik s'avonds moest bellen om te zeggen dat ik bij hen zou slapen. Ik kreeg tante aan de lijn en die zei dat ik naar huis kon komen, als ik mijn excuses aan oom Harry zou aanbieden. Ik ben er niet op ingegaan. De ouders van Hugo hadden toegezegd dat ik tot het eindexamen bij hen zou kunnen logeren. Zij hadden een extra kamer. Het was maar voor drie maanden want ik had al een vakantiebaantje met kost en inwoning geregeld als manusje van alles op een familiecamping in Callantsoog. En daarna, als ik geslaagd was, zou ik op kamers gaan in Amsterdam.'

Het is goed om hier met Roos en Willem in zijn woonkamer te zitten en hen dit te kunnen vertellen. De schrik naar aanleiding van Liekes mail heeft erdoor minder vat op me. Lieke heeft gelijk. Het lukt me niet Auke kwalijk te nemen wat hij gedaan heeft. Ik ben ongerust.

Roos loopt nog een keer naar de keuken en komt met een dampende pot koffie terug.

Willem trekt een pijnlijk gezicht, als hij gaat verzitten om zijn krant op de rollator te leggen. Maar weer belangstellend: 'Je moet toen voor een dilemma hebben gestaan; ofwel kiezen voor jezelf, ofwel voor Auke maar dan met je oom en tante erbij.'